

УДК 657. 212

З. М. Холод, О. Б. Волович

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядаються проблемні питання щодо сутності дебіторської заборгованості та її класифікації, розкриваються основні етапи управління дебіторською заборгованістю на стадіях її формування й інкасації, визначаються шляхи удосконалення системи управління цією заборгованістю.

Problem questions are considered in relation to essence account receivable, its classifications, the basic stages of management account receivable on the stages of its forming and collection open up, and also the ways of improvement of the system of management by this debt are certain.

У процесі господарської діяльності підприємства вступають у розрахункові відносини одне з одним, членами трудового колективу, податковими органами, банками, різними юридичними та фізичними особами, у результаті чого виникає дебіторська заборгованість. Дебіторська заборгованість – це один із важливих видів оборотних активів підприємства. Надмірний обсяг її виникнення, порушення термінів погашення чи неможливість погашення є негативними ознаками фінансового стану підприємства [8].

В Україні в умовах існуючої кризи неплатежів усе більш поширеним явищем стає безконтрольне зростання дебіторської заборгованості. Так, загальна сума її на підприємствах України в 2001 р. становила 260128,7 млн. грн., 2002 р. – 300132,6 млн. грн., 2003 р. – 353001,3 млн. грн., 2004 р. – 400203,8 млн. грн. [9]. Саме тому виникає потреба в ефективному управлінні нею.

Вивченню дебіторської заборгованості присвячено багато наукових праць і досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Питанню управління дебіторською заборгованістю значну увагу приділяли такі фахівці, як Н. Тарасенко (пропонує загальні рекомендації щодо управління дебіторською заборгованістю), І. Бланк (розробив політику управління дебіторською заборгованістю) [3], А. Карбовник [4] та О. Конторщикова (рекомендують певні процедури інкасації дебіторської заборгованості), А. Мазаракі (детально розглядає дебіторську заборгованість і подає ознаки її класифікації).

Процес управління дебіторською заборгованістю вимагає вирішення таких завдань, як дослідження її економічної сутності та удосконалення класифікації, визначення напрямів управління дебіторською заборгованістю, що сприятиме зменшенню останньої. Постановка таких завдань зумовлює потребу в з'ясуванні передусім суті дебіторської заборгованості.

Аналіз визначення сутності поняття „дебіторська заборгованість” у спеціальній економічній літературі свідчить про відсутність в авторів єдиного його розуміння. Так, існуючі погляди на визначення сутності дебіторської заборгованості дозволяють виділити чотири групи наукових підходів. Перша група авторів – А. В. Вещунова, А. Ю. Редько та розробники Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 „Дебіторська заборгованість” [7] – до дебіторської заборгованості відносить тільки грошові кошти до оплати. На наш погляд, таке визначення неповне, оскільки дебітори можуть заборгувати підприємству не лише кошти, а й інші активи. Друга група – Л. Є. Алексеева, О. М. Бандурка, І. О. Бланк, М. Я. Коробов та інші – визначає дебіторську заборгованість як борги. Такий підхід є виправданим, бо слово „дебітор” походить від слова „дебет” (борг). Третя група – М. В. Кужельний, В. С. Лінник та інші – під дебіторською заборгованістю розуміє права на повернення боргу. Автори четвертої групи – Н. В. Дембінський, І. А. Єфремов та інші – визначають дебіторську заборгованість як кошти в розрахунках.

Оцінка визначень дебіторської заборгованості різними авторами свідчить про найобгрунтованішу точку зору авторів другої групи. Вони характеризують дебіторську заборгованість як борги, тобто це зобов’язання особи перед іншою щодо передачі майна чи сплати певної суми коштів. Таким чином, дебіторська заборгованість – сума боргів юридичних і фізичних осіб підприємству. Дебіторська заборгованість є наслідком господарських операцій, що мали місце в минулому, але підлягають погашенню в майбутньому, оскільки по суті незавершеною залишається така угода [6].

Величина дебіторської заборгованості визначається багатьма факторами. Їх можна поділити на внутрішні і зовнішні.

Зовнішні фактори:

стан економіки в країні – спад виробництва збільшує розміри дебіторської заборгованості;

стан розрахунків в країні – криза неплатежів призводить до зростання дебіторської заборгованості;

ефективність грошово-кредитної політики НБУ – обмеження емісії викликає нестачу готівки й ускладнює розрахунки;

рівень інфляції – при високій інфляції дебітори не поспішають позбавитися боргів: чим пізніший термін сплати боргу, тим менша його сума;

вид продукції – якщо продукція не сезонна, то дебіторська заборгованість зростає;

ємність ринку і ступінь його насиченості – якщо ринок малий і насичений продукцією даного виду, виникають труднощі з реалізацією.

Внутрішні фактори:

кредитна політика підприємства – неправильне встановлення термінів й умов надання кредитів, критерії кредито- і платоспроможності клієнтів, ненадання знижок при довгостроковій оплаті ними розрахунків, невраховані ризики можуть призвести до різкого зростання дебіторської заборгованості;

види розрахунків – використання розрахунків, які гарантують платіж, зменшують розміри дебіторської заборгованості;
стан контролю за дебіторською заборгованістю;
професіоналізм менеджера, який займається управлінням дебіторською заборгованістю підприємства.

Управління дебіторською заборгованістю, крім з'ясування сутності, потребує здійснення її класифікації. Серед науковців єдиного підходу до цього немає.

На рис. 1 відображено класифікацію дебіторської заборгованості, яка розкриває економічну природу різних її видів і відповідає структурі балансу [1].

На наш погляд, усю дебіторську заборгованість доцільно умовно поділити на допустиму і невиправдану, що має велике значення в управлінні. Допустима дебіторська заборгованість не є наслідком недоліків у господарській діяльності підприємства й виникає в результаті застосовуваних форм розрахунків за товари і послуги. Невиправдана з'являється через недоліки в господарській діяльності підприємства: наприклад, при виявленні недостач, розкрадань товарно-матеріальних цінностей і коштів. Такий поділ дебіторської заборгованості дасть можливість відслідкувати порушення фінансово-розрахункової дисципліни і виявити: неякісну роботу контрагента – відсутність коштів у покупця, незадовільну організацію роботи його бухгалтерії; неякісну роботу підприємства-постачальника – порушення договорів поставки.

Залежно від терміну погашення дебіторську заборгованість у балансі можна було б поділити на *довгострокову* і *короткострокову*. Довгострокова – це заборгованість за товари, роботи і послуги; довгострокові векселі (одержані); інша довгострокова дебіторська заборгованість. Короткострокова – це дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги; короткострокові векселі (одержані); інша короткострокова дебіторська заборгованість.

Зазначена класифікація статей дебіторської заборгованості в балансі враховує рівень ліквідності статей, корисніша для користувачів фінансової звітності щодо оцінки фінансового стану підприємства, надає повнішу інформацію про рівень дебіторської заборгованості й можливість перетворення фінансових зобов'язань у гроші.

Запропонований поділ дебіторської заборгованості дає змогу глибше проводити фінансовий аналіз – основу управління. Управління дебіторською заборгованістю – це інтегрований процес планування, організації, координації, мотивації та контролю за станом дебіторської заборгованості, необхідний для досягнення цілей підприємства [5]. Управління даним процесом передбачає прийняття управлінських рішень щодо протилежних процесів: зменшення безнадійної дебіторської заборгованості, з одного боку, і зростання обсягів реалізації, з другого.

Основною функцією, на якій базується процес управління дебіторською заборгованістю, є жорсткий контроль за фінансовими потоками підприємства.

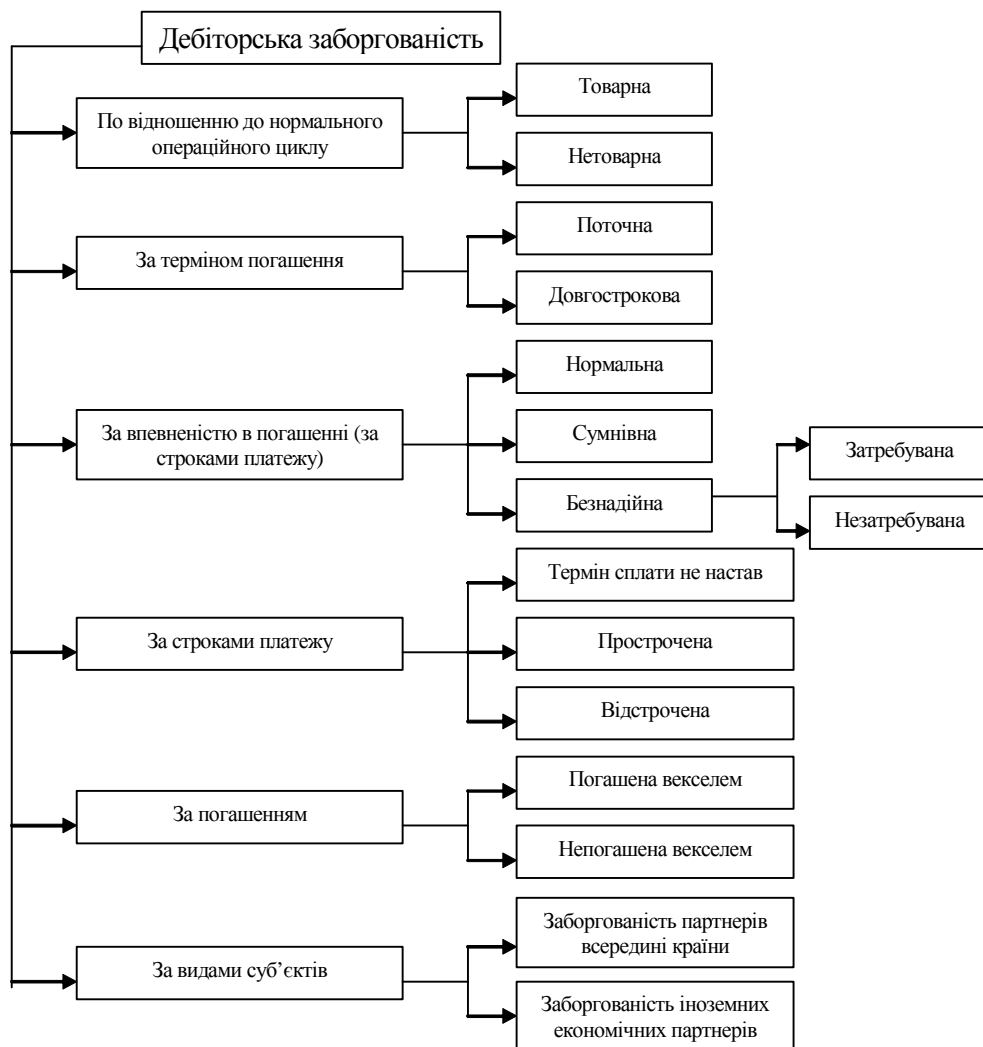

Рис. 1. Класифікація дебіторської заборгованості

Процес управління повинен бути спрямований на вирішення наступних основних завдань:

мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних з можливістю збитків від списання безнадійних боргів і з дефіцитом грошових коштів;

мінімізація втрат від інфляційного знецінення суми заборгованості;

мінімізація недоотриманого доходу у зв'язку з неможливістю активного комерційного використання коштів, інвестованих у дебіторську заборгованість;

перебудова управління за допомогою маркетингу в умовах неплатежів; раціональне використання різних механізмів повернення боргу.

Головна мета управління дебіторською заборгованістю – максимізація прибутку підприємства шляхом управління процесами формування та інкасації дебіторської заборгованості. Досягнення її здійснюється за допомогою правильно та логічно побудованої моделі управління дебіторською заборгованістю, яка являє собою послідовність дій, що організуються та реалізуються підприємством з метою мінімізації інвестицій у дебіторську заборгованість (рис. 2).

Рис. 2. Модель управління дебіторською заборгованістю

Управління дебіторською заборгованістю починається з розроблення політики управління формуванням дебіторської заборгованості, що спрямоване на розширення обсягу реалізації продукції й полягає в оптимізації розміру дебіторської заборгованості та забезпеченні своєчасної її інкасації.

Запропонована нами модель управління дебіторською заборгованістю дозволяє підприємству:

- ефективно використовувати фінансові та трудові ресурси;
- зменшити ймовірність зростання безнадійних боргів;
- контролювати фінансові надходження;
- забезпечити зростання інвестиційних можливостей.

При цьому слід враховувати характер і джерела виникнення дебіторської заборгованості, тип підприємства, стадію його життєвого циклу та інші фактори.

Один із напрямів управління дебіторською заборгованістю підприємств – посилення контролю за нею окремими відповідальними особами, основними завданнями яких є: ведення обліку проблемної дебіторської заборгованості; розроблення схем проведення розрахунків з погашення проблемної дебіторської заборгованості; розроблення методичних підходів до оптимізації використання проблемних боргових зобов'язань; проведення реструктуризації заборгованості.

На нашу думку, основними шляхами удосконалення системи управління дебіторською заборгованістю є:

- визначення умов розрахунків підприємства з покупцями за реалізовану продукцію на майбутній період;
- розроблення системи цінкових знижок за дострокову оплату реалізованої продукції покупцями;
- використання можливості оплати дебіторської заборгованості векселями;
- визначення штрафних санкцій за прострочену заборгованість;
- виключення з числа партнерів підприємств з високим ступенем ризику;
- формування процедури інкасації дебіторської заборгованості.

1. Береза С. Л. Класифікація дебіторської заборгованості: нові підходи // Вісник ЖІТІ. 2001. № 14. С. 54 – 60. 2. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств // Фінанси України. 2003. № 12. С. 24 – 36. 3. Бланк І. О. Управление активами. К., 2000. 4. Карбовник А. М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю // Фінанси України. 2001. № 9. С. 92 – 97. 5. Клименко О. М. Управління дебіторською заборгованістю // Економіка: проблеми теорії та практики. 2003. № 183. С. 697 – 700. 6. Кундря-Висоцька О. П. Бухгалтерський облік: Навч. посіб., К., 2004. 7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 „Дебіторська заборгованість”, затверджене Міністерством фінансів України від 08. 10. 99 р. № 237. 8. Семенов Г. А., Безкоста Г. М. Дебіторська заборгованість: проблеми та їх вирішення // Економіка: проблеми теорії та практики. 2002. № 154. С. 124 – 129. 9. Статистичний збірник „Регіони України” за 2004 рік. К., 2005. 10. Шара Є. Ю., Теленко Т. І. Бухгалтерський облік: Навч. посіб. Ірпінь, 2004.